

UDC: 821.161.2“19”-Поліщук

СЦІЄНТИЗМ ЯК СКЛАДОВА ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ КОНЦЕПЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ВАЛЕР'ЯНА ПОЛІЩУКА)

Олеся Омельчук

Кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник,
Відділ теорії літератури,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ (УКРАЇНА),
01001, Київ, вул. М. Грушевського, 4,
e-mail: omelchuk_olesia@ukr.net

РЕФЕРАТ

Мета – показати вплив науково-природничих ідей та наукових напрямів (наукова організація праці, психотехніка, гемотрансфузія) на розвиток української пролетарської культурної концепції та на літературну діяльність Валер'яна Поліщука. *Дослідницька методика*: основні принципи академічного історико-літературного підходу. *Результати дослідження*. У першій половині 1920-х років ідея політичної, культурної та наукової революції були скеровані до єдиної цілі, яка полягала у формуванні нового суспільства пролетарського типу. Сцієнтизм став важливою складовою багатьох мистецьких теорій та практик, набуваючи у різних авторів різних інтерпретацій. Для Поліщука сцієнтизм був засобом пізнання, органічним елементом світогляду, тематичним орієнтиром і смисловим принципом у різножанрових літературних практиках. Власний психофізіологічний стан стає у письменника об'єктом рефлексії та інтегрується у художній текст. *Наукова новизна*. Вперше в українському літературознавстві враховано, проаналізовано та проілюстровано вплив теорій і практик природничих наук на український літературний процес 1920-х років загалом і на творчість В. Поліщука зокрема. *Практичне значення*. Стаття розширює розуміння основних тенденцій історико-літературного процесу 1920-х років в Україні та накреслює перспективу для наступних його досліджень в аспекті впливу природничих наук на письменницький світогляд, естетику і художню практику.

Ключові слова: пролетарська література, наукова організація праці, психотехніка, природа, переливання крові, В. Поліщук, О. Богданов.

SCIENTISM AS A COMPONENT OF THE PROLETARIAN LITERARY CONCEPT (BASED ON VALERYAN POLISHCHUK'S WORKS)

Olesia Omelchuk

Ph. D. in Philology, Senior Research Fellow,
Department of Theory Literature,
Shevchenko Institute of Literature NAS of Ukraine (UKRAINE),
01001, Kyiv, M. Hrushevskoho str.,
e-mail: omelchuk_olesia@ukr.net

ABSTRACT

The *aim* of this paper is to show the influence of scientific and natural ideas and scientific directions (scientific organization of labor, psychotechnics, blood transfusion) on the development of the Ukrainian proletarian cultural concept and on the literary activity of Valeryan Polishchuk. *Research methods*: basic principles of academic historical and literary approach. *Results of the research*. In the first half of the 1920s, the ideas of the political, cultural, and scientific revolution were directed toward a single goal, which was to form a new society of the proletarian type. Scientism has become an important component of many artistic theories and practices, acquiring different interpretations from different authors. For Polishchuk, scientism was a means of cognition, an organic element of worldview, a thematic landmark, and a semantic principle in various genres of literary practices. The psycho-physiological state of the writer becomes the object of reflection and is integrated into the artistic text. *Scientific novelty*. For the first time, the influence of theories and practices of the natural

sciences on the Ukrainian literary process of the 1920s in general, and on V. Polishchuk's work in particular, was taken into account, analyzed and illustrated in Ukrainian literary studies. *Practical meaning.* The article widens the understanding of the basic tendencies of the historical and literary process of 1920s in Ukraine and outlines the prospect for his further researches in the aspect of influence of natural sciences on the writer's outlook, aesthetics and artistic practice.

Keywords: proletarian literature, scientific organization of labor, psychotechnics, nature, blood transfusions, V. Polishchuk, O. Bogdanov.

Відомий запис Валер'яна Поліщука, де він міряє собі тиск крові під час творчого піднесення [21, с. 23–24], сприймається сьогодні як дивакуватий чи навіть комічний епізод. Одначе вплив «психоаналізу», на який натякав сам автор і який вбачають у цьому уривкові, є далеко не єдиним контекстом, що пояснює Поліщуківі спостереження над реакціями власного тіла і роботою свідомості. Ба навіть ідея верстату-ліжка для кохання [4, с. 180], будучи містифікацією Поліщука-Єрмілова, мала у своїй підоснові цілком реальні теорії й практики, що перебували на вістрі популярності в Радянському Союзі з початку 1920-х років і були пов'язані з вивченням механіки людського організму та його функціонуванням у просторі. Врахування напрацювань представників природничих наук дає важливу опцію для розуміння багатьох аспектів не лише у творчому доробку В. Поліщука, а й у тенденціях української культури першої третини ХХ століття.

Упродовж 1920-х років політична, культурна і наукова революція в радянській державі були скеровані на побудову нового типу людської спільноти. Ця мета відкривала перспективи для обміну досвідом між науковцями та культурними діячами, а також активізувала комунікацію між ученими, митцями та суспільством. На таку взаємодію між різними професіями та соціальними верствами орієнтувалися новоутворювані наукові інституції та видавнича сфера: у періодичних виданнях запроваджувалися науково-технічні рубрики, і навіть на сторінках літературних часописів обов'язково рекламувалися книжки із медицини, фізики, біології, психології. Приміром, у громадсько-політичному й літературно-науковому місячнику «Червоний шлях» (1923–1936), крім постійних хронік із наукових подій та анонсів книжок на актуальну тематику (на кшталт «Реорганізації людини» А. Гольцмана, «Вступ до вивчення рефлексології» В. Протопопова, «Техніка розумової праці» Ф. Кунце), з'являлися спеціальні статті про теорію еволюції, рентгенівське проміння, промивання крові тощо. Наукові та літературні тексти ніби продовжували один одного: поема В. Гадзінського «Ейнштейн», виклад дискусії між А. Бергсоном і А. Ейнштейном [30], поема В. Поліщука «Ньютон» були інспіровані філософськими рефлексіями і науковими дослідженнями про об'єкти, властивості й закони матеріального світу (природи).

Частина інформаційних повідомлень на сторінках української гуманітарної періодики частина стосувалася зарубіжних наукових подій у галузі психології, психоаналізу, психіатрії [11;31]. Один із прикладів – це огляд конгресу з експериментальної психології, зроблений професором Є. Кагаровим на основі наданих німецькою стороною протоколів засідань [13]. Хоча сам Є. Кагаров був істориком й антропологом, рецензентом праць із фольклору

(одну з яких також опублікував у журналі «Червоний шлях» 1924 року), але, як і багато тогочасних науковців, його увагу привертала західноєвропейські та американські дослідження з «психології виробництва» [14].

Один із підходів, які запропонували радянські науковці з метою міждисциплінарного вивчення людини та її діяльності, дістав назву наукової організації праці (НОП). Як зазначає М. Фьорінгер, 1921 року Л. Троцьким, В. Бехтеревим і А. Богдановим були заявлені програмові засади НОП, а у Москві засновано Центральний інститут праці: «Необхідною основою наукової організації праці слугують роботи і результати психофізіології, рефлексології, гігієни процесів праці та втомлюваності людини, що дає змогу зберегти не тільки вимоги економізації виробництва, а й інтереси трудящих» [10, с. 121–122]. Московський інститут праці мав своє друковане видання («Организация Труда»), за допомогою якого інформував читачів про завдання й методи «соціальної інженерії», про підготовку відповідних кадрів («педагогів, інструкторів, майстрів і організаторів постановки праці»), про розробки із психології (психологія праці, методи вимірювання психофізичної діяльності, питання омолодження організму тощо). Велику увагу приділяли закордонним дослідженням [17].

Керівником московського центру з вивчення праці був Олексій Гастев (1882–1939), який вважав себе представником тейлоризму в Росії та прихильно ставився до культурного авангарду [10, с. 120]. Гастев був пов'язаний з Україною і як літератор, і як теоретик пролетарської культури, і як культурний діяч. 1918–1919 року він очолював Всеукраїнський Відділ Мистецтв при Комісаріаті Народної освіти, утворений в Харкові. Випадково чи ні, але інструктор Всеукрліткому (підрозділ Всеукраїнського Відділу Мистецтв), український літературний критик і учений-ботанік М. Доленго залучав до літературного аналізу тогочасні розробки з реактології [8].

Від 1921 року різні центри НОП засновували у Києві, Одесі, Миколаєві, на Донбасі, де проводили групові психологічні дослідження, організовували публічні лекції тощо. Відкритий у Харкові 1921 року Всеукраїнський інститут праці видавав свої збірники [2]. На осінь 1922 року інститут був оснащений деякою апаратурою та західною літературою і перебував у процесі конкретизації тих напрямів роботи, «щодо яких повинна вестися робота в Радянській Росії, аби уможливити глибоке проведення наукової організації» [6]. Через фінансові проблеми, спектр можливостей і досліджень харківського інституту був доволі скромним, обмежуючись здебільшого прикладними і соціальними цілями (підготовка партійних і навчально-освітніх кадрів). Окремою важливою ділянкою інститутської діяльності була методологічна, яка проводилася з огляду на американський та європейський досвід [1]. У своїй програмі український інститут праці планував роботу в межах університету імені тов. Артема, де 1925-1926 рр. викладав В.Поліщук.

Сплеск зацікавлення науковими експериментами під впливом НОП припадає у В.Поліщука на 1924 рік, коли він задумав і почав писати поему «Червоний потік». У записі від 25 червня 1924 року, тобто за місяць до початку роботи над текстом, він зазначив: «Революція пролетарська дала нам, а через

нас і людству, такого штовхана <...>, що треба вчитись швиденько <...>. Тому й виникли НОП (наукова організація праці), ліги часу й т. інш. Це все для того, щоб навчитися встигати швидко підставляти ноги під голову й тулуб, що летять уперед. (Голова – ідеї, проблеми; тулуб – економіка, господарство; ноги – техніка праці)» [29, с. 218].

З великою ймовірністю можна стверджувати, що кілька публікацій 1924 року в газетах «Більшовик» і «Література, наука, мистецтво» [22; 24; 25; 28] належать Валер'янові Поліщуківі. Кожен із цих текстів є невеликим викладом тих чи інших аспектів із діяльності НОП, причому тут присутні ключові теми, які неодноразово зустрічаються у тогочасній пресі та публічних дискусіях. Йдеться, зокрема, про «тейлоризацію», індустріальну раціоналізацію, індивідуальну/колективну працю, проблеми читання, монтаж тексту тощо. Всі ці проблеми так чи інакше сприймалися у контексті «вивчення культурних проблем сучасності» [25].

Серед оглянутих В. Поліщуком видань слід виокремити четверте число журналу «Время» за 1924 рік. Оскільки цей журнал спеціалізувався на інформації про діяльність НОП, у його редакцію входили ідеологи пролеткульту, психіатри, митці (Л. Троцький, В. Маяковський, О. Гастев, І. Шпільрейн та ін.). В четвертому випуску часопису містилася інформація про те, що в Києві 1923 року за сприяння професора Я. Підгаєцького утворено відділ літератури при НОТ і він, разом із В. Гаккебушем, курували виступи та семінари для лікарів [18]. Принагідно варто додати, що саме В. Гаккебуш, лікар-психіатр і брат акторки «Березоля» Л. Гаккебуш, співпрацював із театром Л. Курбаса, проводячи з акторами групові заняття методом психотехніки [3]. Науково-експериментальною роботою, «що вносить в психограму майстра нові особливі вимоги», займався і керівник дитячого театру «Березіль» Ф. Лопатинський [7]. Зрештою «Березіль» прив'язав свої студійні заняття до політики НОП, оголосивши про заснування «станцій по різних галузях праці» [20].

У своєму огляді журналу «Время» [28] В. Поліщук звертає увагу на статтю «Наукова організація психотехніки» І. Шпільрейна. Це прізвище аж ніяк не було випадковим, позаяк Ісаак Шпільрейн був засновником лабораторії промислової психотехніки Народного Комісаріату праці (1922), очолював психотехнічну секцію в Психологічному інституті Московського університету і від 1921 року був членом президії Центрального інституту праці, очолюваного О. Гастевим [10, с.123].

Психотехніка була важливою складовою НОП. Як дослідила М. Фьорінгер, цей напрям вивчав фізіологічні та психологічні властивості людини за допомогою спеціальних пристроїв. Їхнє призначення полягало в тому, аби зафіксувати неконтрольовані свідомістю процеси та встановити їхній зв'язок із роботою свідомості, а також вивчити протікання психічних процесів, з'ясувати можливості для контролю над ними. У багатьох країнах були засновані психотехнічні інститути та відповідні друковані видання, а до експериментів залучали представників найрізноманітніших професій [10, с. 38–39, 46].

В Україні психотехнікою займалися в Інституті праці і, як зазначав викладач Харківського медичного інституту С. Томілін у статті «Психотехніка і значіння її в царині виробності праці», цей напрям досліджує те, «як фізичні та психічні властивості людської натури забезпечують найбільшу придатність людини до якогось фаху. З цією метою вона визначає „фахові психограми“, де по одностайному планові розподілено властивості, потрібні для різноманітних фахів» [33, с. 3].

В межах літературних організацій також засновувалися осередки НОП та гуртки під назвою «Час». У випадках, коли цей рух не стосувався реальних зацікавлень митців і науковців, він ставав формальним і вимушеним.

Михайль Семенко також декларував відповідність панутиристичного руху науковим міжгалузевим напрямом, серед яких називав «комуністичний американізм», боротьбу за «Час», «НОП», «новий побут» [32]. У своєму звіті про панфутуристичну діяльність він апелює до численних прихильників, представників різних професій, серед яких називає професора В. Підгаєцького, лікаря Й. Стрільчука, режисера Г. Затворницького. Хоча в комункульті, як повідомляє М. Семенко, крім секторів мистецтва і побуту, засновано сектор «науко-техніки», його власні статті цього періоду, як і прочитані в межах комункультівського проекту доповіді, стосувалися або ідеологічних параметрів пролетарської культури, або пов'язаних із футуризмом понять (деструкції, екструкції, ідеології, фактури, форми, змісту). Близкими до популярних сцієнтистських («виробничих», «технічних») заходів можна вважати згадані М. Семенком «групи монтажу дії» під керівництвом Г. Затворницького і групи «монтажу слова» за участю багатьох українських письменників. Монтажні кіновправи, про які писав Семенко, нагадують експерименти Д. Вертова. Останній навчався в інституті В. Бехтерева, де й «познайомився з нейрофізіологією, з використанням кіно- і фотоапаратури в науковій лабораторії, з дослідженнями мозку і бехтерівськими техніками гіпнозу, тобто з можливістю комунікації з реципієнтом за допомогою техніки» [10, с. 173].

Якщо у теорії Семенка ідеї сцієнтизму («Велика Техніка») мали слугувати знаряддям ліквідації Великого Мистецтва, то для Поліщука сцієнтизм був засобом пізнання, органічним елементом світогляду, принципом моделювання літературного тексту. Поняття «природи» (куди у Поліщука входили «космос», «людина», «матерія») стало для нього центральним, найбільш художньо вивершеним об'єктом зображення. Він підтримував такі літературні практики, у яких репрезентація природи була комплексом «промислових, наукових й кольористих якостей, що в'яжуться в нешаблоніві, але суто українські ландшафти» [19, с. 77]. Останній вислів Поліщука майже ідентичний до Семенкового, який також говорив про потребу скеровування культури «в бік комуністичного американізму, подалі від безлюдних степів і тихих верб, на шляху до наукової організації праці й побуту» [32, с. 279]. Тексти обох авторів ілюструють популярні тенденції часу, проте подібність сцієнтистськи зорієнтованих декларацій аж ніяк не свідчить про тотожність їхніх культурних концепцій і літературних практик.

Ідеологія пролеткультивських літературних угруповань, запропонована Олександром Богдановим, впливала і на українських учасників пролетарського літературного руху. 1919 року третій номер журналу «Мистецтво» під редакцією М. Семенка анонсував вихід книжки О. Богданова «Пролетаріат і мистецтво», а 1921 року в українському перекладі, зробленому М. Семенком, вийшла книжка російського теоретика пролеткульту «Наука про суспільну свідомість» (робота Семенка з цією книжкою може частково пояснити його захоплення поняттям «ідеології»).

Внаслідок того, що найновіші наукові розробки концентрувалися навколо московських інституцій, а з другої половини 1920-х прихильники Богданова зазнавали переслідувань, уявлення про його діяльність надовго обмежилися пролеткультивськими ідеями. Насправді доробок Богданова не обмежувався ідеологічною організацією пролеткультів і політично-партійними дискусіями з Леніним. Ще до того часу, коли О. Богданов почав розробляти програми з вивчення продуктивності праці й виробництва, він закінчив медичний факультет Харківського університету. Богданов виступав як економіст, філософ, соціолог, а також був письменником. 1919 року в Харкові вийшла його книжка російською мовою «Між людиною і машиною. Про систему Тейлора», а 1919 року – переклад на українську мову його роману-антиутопії «Червона зоря». Відгук про роман в журналі «Мистецтво» маркує цей твір як внесок у перебудову суспільства на новий лад через співпрацю науковців і митців. Автор української анотації писав: «Новий читач свідомо й ясно ставить проблему перебудови соціального переустрою і також свідомо вимагає цього від науки, літератури і навіть мистецтва. <...>. О, він не зупинився б ні на хвилину, якби до цього грандіозного будівництва можна було притягнути не тільки інженерів, техніків, навчителів, а навіть всіх поетів та митців» [12, с. 33]. У романі О. Богданова, як зауважує М. Фьорінгер, вже міститься згадка про переливання крові [10, с. 239].

М. Фьорінгер приходить до висновку: заснований О. Богдановим 1926 року Інститут переливання крові став не лише продуктом філософських студій, а й «виріс із реакції на висновки наук про працю і таким робом із поєднання художніх і наукових практик» [10, с. 31]. Дослідниця також зазначає, що дослідницькій роботі Богданова передувала поїздка в Лондон, знайомство з роботою британських учених, зокрема у сфері переливання крові [10, с. 228].

Для В. Поліщука праці О. Богданова мали особливу цінність. У Поліщуківих записках існує вислів про те, що «геніальний філософ нашої доби» Богданов «стає вище Бергсона і Леніна» [29, с. 10]. Підтвердженням впливу ідей російського вченого знаходимо у Поліщуківій статті «Завдання доби» (1924), де, розмірковуючи про місце української культури у сучасному світі, він вдається до метафори кровообігу і, крім іншого, згадує Богданова. «Однобоке приймання та наслідування з Заходу та з Росії, – пише Поліщук, – без виміну шкодить здоровому розвиткові працюючих мас. Повинна бути циркуляція культурної крові, щоб омивали всі члени організму – вселюдської культури працюючих» [27, с. 191]. Задля досягнення мети, вважає письменник, слід відкинути хибні уявлення про українську культуру як сільську і «дати

гармонійний синтез всіх творчих засобів, технічних здобутів та наукового знання <...>. Найпершим учителем повинна бути природа, бо вона сама в собі здержує всі закони відкриті й ті, що будуть відкриті, якими йде і йтиме мистецтво та життя» [27, с. 194].

Для В.Поліщука розуміння буття і людини як матеріальної структури, що їх визначають природничі (фізичні, хімічні, біологічні) та математичні закони, було близьке й органічне. У своїх статтях він неодноразово апелює до науковості письменника Рене Гіля [26, с. 476], а Поліщуківі афоризми повсякчас відсилають до таких понять, як атом, енергія, газ, білок, вуглець, ефір, інстинкт, рефлекс, і навіть комунізм у його дискурсі актуалізується через відкритість до наукового знання.

1929 року на сторінках «Авангарду» під редакцією В. Поліщука окрему увагу звернули на рефлексологію (ймовірно, автором цього тексту був також В. Поліщук). У журналі було опубліковане спеціальне звернення до українських рефлексологів із закликом до українських учених вийти у своїх дослідженнях за межі педагогічної ділянки та «зачепити й інші галузі людського життя, і в першу чергу мистецтво і літературу» [4, с. 180]. Представники мистецької групи «Авангард» акцентували на міждисциплінарній взаємодії, відчуваючи особливу потребу у зв'язках із природничими науками: «Пора, наприклад, виявити систему взаємного зачіплювання умовних рефлексів під час будування чи сприймання художніх образів, в'яснити причини емоціонального зрушування і т. д. і т. інш. – взагалі зачепити й опустити до чіткого матеріалізму так звану духовну сторону творчості. Це пригодиться і для педагогіки, і для політики, і, напевно, для медицини» [4, с. 180]. До рефлексології звертався і критик Григорій Майфет [15].

Реалізацією сцієнтистськи зорієнтованої художньої картини світу, яка додатково концептуалізувалася через візію нового пролетарського суспільства, стала поема В. Поліщука «Червоний потік» (1926). Відповідно до первісного задуму, поема повинна була називатися «Кров» [21, с. 67]. «Це, мабуть, вийде найкраща моя поема», – писав письменник у листі до дружини [21, с. 68]. Як показує його листування, процес написання поеми зайняв ледь більше тижня. Цьому передували збір матеріалів і кристалізація ідеї упродовж п'яти місяців, причому у контексті розмови про підготовчу роботу Поліщук згадує про якогось «доктора в Помірках» [21, с. 69] (мабуть, йдеться про медичний заклад у місцевості Харкова під назвою Помірка). Прикметно й те, що у своїх листах В. Поліщук доволі детально описує власний психофізіологічний стан під час написання «Червоного потоку», частково транслювавши свої переживання у цю поему.

Смисловим центром поеми «Червоний потік» виступає слово-концепт «кров». На це відразу вказує зміст, а також зачин твору: *«Кров червона і тяжка, / Ти підіймаєш буруни в течії рас, / Ти пропливаєш тугою ласкою / По безмежних просторах синявих жилок. / Твого невинного току / Ніколи не зупиняє люство. / Молозивом гарячим червоно ллютья / Хемічні сили / У зернятах невидимих твоїх»* [23, с. 3].

«Червоний потік» («кров») означається у поемі і як біологічна рідина, і як «потік крові людства», і як потік свідомості / думок, і як потоки вулиці, міста, часу (подій), слів. «Кров» не лише здатна перетворити всіх людей на членів гармонійної спільноти, а й презентується як симбіоз «біології», «хімії», «раси», набуваючи символічного статусу, втілюючи ідею єднання, тобто безперервного взаємообміну між тілами, енергіями, людськими спільнотами.

Хоча поема Поліщука, за справедливим зауваженням М. Доленга, просякнута резонерством і риторикою [9], задум письменника набагато масштабніший й оригінальніший, аніж його художня реалізація. Попри художній схематизм, цей текст генерує різнорівневі культурні смисли, корелюючи з усією оригінальною образною системою автора. Червоний потік крові – це лише один із потоків, що втілює принцип буттєвої рухомості / потоковості / лінійності у авторській картині світу [16].

До психофізіологічного аспекту, реалізованого у поемі через мотив переливання крові, Поліщук додає ідеологічний, соціальний, класовий, про що свідчать біографії героїв поеми та сюжетна канва в цілому. Ідея руху до ідеального майбутнього уможлиблюється в тексті через конкретний психофізіологічний механізм (переливання крові), що буцімто здатний нівелювати різницю між людиною і природою, з одного боку, і усунути світоглядну, національну, расову, класову інакшість, з іншого. Семантика цих візій нагадує теорії й практики О.Богданова, серед яких була і запропонована ним 1913 року наука «тектологія». Вона була спробою вченого «виявити спільні організуючі структури всіх, як органічних, так і неорганічних об'єктів і навіть <...> всіх феноменів матеріального і нематеріального світу» [10, с. 242].

У поемі «Червоний потік» Поліщук не лише використовує, а й свідомо ігнорує наукові дані: ніби виступаючи утопістом-прогнозистом, вустами професора говорить про те, що переливання крові можна робити лише «по симпатії», тобто тоді, коли «приємні флюїди потечуть». М. Доленго критикував таку невідповідність медичній практиці [9], але можна припустити, що, подібно до того, як Поліщуківський конструктивізм збалансований онтологічними смислами, так і фізіологічний техніцизм його поеми збалансований психоемоційним фактором. У цьому фрагменті Поліщук ніби повертається до своєї давньої ідеї «біогенного ефіру», своєрідної живої енергії, що про неї він зробив ремарку у щоденникових записах 1918 року [21, с. 37]. Таке інтерпретаційне припущення підводить до висновку про Поліщуківську модель тотальної суспільної гармонії внаслідок злиття потоків енергії та потоків фізичної рідини як саме про футурологічний проект. Реальність ідеального суспільства автор переносить у майбутнє: саме тоді головна героїня твору Ноємі, яка пожертвувала свою кров хворому на гемофілію Арсенові та навернула його в комунізм, завершить свою політичну місію на Заході («Лави зі Сходу / Громохкі і дужі / Поступом нестримним / По всесвіту кружать. / Людству озоном / Ця сила новая, / Що тугі суходоли / Ритмом коливає» [23, с. 82]. По суті, перед читачем – один із варіантів утопії, накреслений під впливом наукових (гемотрансфузійних і психофізіологічних) розробок.

Крім справедливого перерозподілу влади та ресурсів, пролетарська революція обіцяла глобальні суспільно-ціннісні перетворення. Авангардна і пролетарська літературна концепція, розвиваючись в ареалі радянської політичної системи, доповнювали один одного: вони приймали і реалізовували ідею політичного конструювання реальності, переносючи політичні візії на сферу науки та культури. Сцієнтизм ідеально відповідав потребам митців, які вважали себе пролетарськими, наповнювати конкретним змістом уявлення про прийдешній раціональний світоустрій.

В руслі провідних ідеологічних цілей та наукових розробок Валер'ян Поліщук звертається до великої кількості понять і концепцій, але вони набували у нього особливих авторських трактувань. Власний психофізіологічний стан стає у цього письменника об'єктом рефлексії та інтегрується у художній текст. Сцієнтистський вимір Поліщукової творчості набував специфічного увиразнення завдяки його пієтетові перед «природою» як матеріальним проявом буття. Людина у його тексті є передусім продуктом і об'єктом природи, а вже потім – частиною суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про український інститут праці. *Червоний шлях*. 1923. № 3. С. 265–268.
2. Ал. Ш. Труды Всеукраинского Института Труда. *Время*. 1923. № 2. С. 90–91.
3. Мистецький Березіль у Києві. *Більшовик*. 1923. № 182. С. 4.
4. Мистецький вінегрет. *Авангард*. 1929. № 3. С. 178–185.
5. Біла А. Літературний авангард. Пошуки, стильові напрямки. Київ : Смолоскип, 2006. 464 с.
6. Бурдянский И. Харьковский Институт Труда. *Время*. 1923. № 2. С. 78–80.
7. Хроніка. Дитячий театр «Березіль». *Червоний шлях*. 1923. № 8. С. 288.
8. Доленго М. Змістова ритміка в ліричному творі. *Гарт*. 1928. № 1. С. 73–84.
9. Доленго М. Валеріян Поліщук. Червоний потік. Роман. Харків: авангард, 1926. *Культура і побут*. 1926. № 15. С. 7.
10. Фёрингер М. Авангард и психотехника : Наука, искусство и методика экспериментов над восприятием в послереволюционной России / пер. с нем. К. Левинсона и В. Дубиной. Москва : Новое литературное обозрение, 2019. 339 с.
11. Міжнародна психотехнічна конференція в Мілані. *Вісті ВУЦВК*. 1922. № 285. С. 4.
12. Ів. Лив. А. Богданов. Червона зоря. Утопія. Видавництво «Космос», 1919, з белетристичної серії ЦК КП(Б)У. № 1. *Мистецтво*. 1919. № 3. С. 33.
13. Кагаров Є. Восьмий конгрес по психології в Ляйпцігу 17-го квітня. *Червоний шлях*. 1923. № 3. С. 276–278.
14. Кагаров Є. Lysinski E. Psychologie des Betreibs. Berlin, 1923. *Червоний шлях*. 1924. № 1–2. С. 240–241.
15. Майфет Г. Суть літературно-художньої творчості та її впливу на людину в освітленні рефлексології. *Червоний шлях*. 1925. № 3. С. 168–188.
16. Омельчук О. Що і як описував Валер'ян Поліщук (поетика і теорія літературного тексту у творчості письменника другої половини 1920-х років). *Література на полі медій* / за ред. Т. Гундорової, Г. Сиваченко. Київ, 2018. С. 317–340. URL: <http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/literatura-na-poli-medij.pdf> (дата звернення: 02.02.2020).
17. «Организация труда». *Вісті ВУЦВК*. 1921. № 163. С. 2.
18. П. НОТ в медицине. Киев. *Время*. 1924. № 4. С. 82–83.
19. Паньків М., Поліщук В., Чернов Л. Мистецький вінегрет. *Мистецькі матеріали Авангарду*. Харків, 1929. С. 71–78.
20. НОП у «Березілі». *Червоний шлях*. 1924. № 10. С. 251.

21. Поліщук В. Блажен, хто може горіти... Автобіографія, щоденники, листи / упор. С. Суходуб. Рівне : Азалія, 1997. 130 с.
22. Поліщук В. П. Керженцев «Борьба за время». М., 1924. *Література, наука, мистецтво*. 1924. № 11. С. 4. Підпис: В.П.
23. Поліщук В. Червоний потік. Харків : Авангард, 1926. 84 с.
24. Поліщук В. «Н.О.П. в Парижу». *Література, наука, мистецтво*. 1924. № 22. С. 3. Підпис: В.П.
25. Поліщук В. Наукова організація праці. Наукова організація умислової праці. *Більшовик*. 1924. № 14. С. 6. Підпис: В.П.
26. Поліщук В. Вибрані твори / упор. О. Омельчук. Київ: Смолоскип, 2014. 680 с.
27. Поліщук В. Завдання доби. *Червоний шлях*. 1924. № 7. С. 190–197.
28. Поліщук В. «Время». № 4. 1924 р. Орган Ліги «ЧАС», присвячений пропаганді «НОТ». *Література, наука, мистецтво*. 1924. № 11. С. 4. Підпис: В.П.
29. Поліщук В. Козуб ягід / упор. Я. Цимбал. Київ : Темпора, 2017. 472 с.
30. Р. Ейнштейн та Бергсон. *Червоний шлях*. 1923. № 4–5. С. 264.
31. Рохлін Л. Психоневрологія й література. *Літературна газета*. 1933. № 30. С. 2.
32. Семенко М. Асоціація комункультистів (панфутуристів). *Червоний шлях*. 1924. № 4–5. С. 278–279. Підпис: М.С.
33. Томлін С. Психотехніка і значіння її в царині виробності праці. *Література, наука, мистецтво*. 1924. № 41. С. 3.

REFERENCES

1. (1923), “About Ukrainian Institute of Labor” [“Pro ukrainskyi instytut pratsi”], *Chervonyi shliakh*, No. 3, pp. 265-268. (in Ukrainian).
2. Al. Sh. (1923), “Works of the All-Ukrainian Institute of Labor” [“Trudy Vseukrainskogo Instituta Truda”], *Vremya*, No. 2, pp. 90-91. (in Russian).
3. (1923) “Artistic Berezil in Kyiv” [“Mystetskyi Berezil u Kyievi”], *Bilshovyk*, No. 182, p. 4. (in Ukrainian).
4. (1929) “Artistic vinaigrette” [“Mystetskyi vinehret”], *Avangard*, No. 3, pp. 178-185. (in Ukrainian).
5. Bila, A. (2006), *Literary avant-garde. Search, style directions* [Literaturnyi avanhard. Poshuky, styliovi napriamky], Smoloskyp, Kyiv, 464 p. (in Ukrainian).
6. Burdyanskiy, I. (1923), “Kharkov Institute of Labor” [“Harkovskiy Institut Truda”], *Vremya*, No. 2, p. 78-80. (in Russian).
7. (1923), Chronicle. “Children’s Theater ‘Berezil’” [“Dytiachyi teatr ‘Berezil’”], *Chervonyi shliakh*, No. 8, p. 288. (in Ukrainian).
8. Dolenho, M. (1928), “Substantial rhythm in the lyric work” [“Zmistova rytmika v lirychnomu tvori”], *Hart*, No. 1, pp. 73-84. (in Ukrainian).
9. Dolenho, M. (1926), “Valerian Polishchuk. Red stream. Novel. Kharkiv: Avant-garde, 1926” [“Valerian Polishchuk. Chervonyi potok. Roman. Kharkiv: Avanhard, 1926”], *Kultura i pobut*, No. 15, p. 7. (in Ukrainian).
10. Fëringer, M. (2019), *Avant-garde and psychotechnics: Science, art and methods of perception experiments in post-revolutionary Russia*, trans. from German [Avangard i psihotehnika: Nauka, iskusstvo i metodika eksperimentov nad vospriyatiem v poslerevolyutsionnoy Rossii, per. s nemetskogo K. Levinsona i V. Dubinoy], Novoe literaturnoe obozrenie, Moscow, 339 p. (in Russian).
11. (1922), “International Psychotechnical Conference in Milan” [“Mizhnarodna psykhotekhnichna konferentsiia v Milani”], *Visti VUTSVK*, No. 285, p. 4. (in Ukrainian).
12. Iv. Lyv. (1919), “A. Bohdanov. Red Star. Utopia. Cosmos Publishing House, 1919, from the fiction series of the CC of the CP(B)U. No. 1” [“A. Bohdanov. Chervona zoria. Utopiia. Vydavnytstvo «Kosmos», 1919, z beletrystychnoi serii TsK KP(B)U. No. 1], *Mystetstvo*, No. 3, p. 33. (in Ukrainian).
13. Kaharov, Ye. (1923), “Eighth Congress on Psychology in Leipzig on April 17th” [“Восьмий

- конгрес по психології в Ляйпцігу 17-го квітня”], *Chervonyi shliakh*, No. 3, pp. 276-278. (in Ukrainian).
14. Kaharov, Ye. (1924), “Lysinski E. Psychologie des Betreibs. Berlin, 1923”, *Chervonyi shliakh*, No. 1-2, p. 240-241. (in Ukrainian).
15. Maifet, H. (1925), “The essence of literary and creative work and its influence on the person in the coverage of reflexology” [“Sut literaturno-khudozhnoi tvorchosti ta yii vplyvu na liudynu v osviltenni refleksolohii”], *Chervonyi shliakh*, No. 3, p. 168-188. (in Ukrainian).
16. Omelchuk, O. (2018), “What and how Valeryan Polishchuk described (poetics and theory of literary text in the work of a writer of the second half of the 1920s)”, *Literature on the media field*, in Hundorova, T. and Sivachenko, H. (Ed.) [“Shcho i yak opysuvav Valerian Polishchuk (poetyka i teoriia literaturnoho tekstu u tvorchosti pysmennyka druhoi polovyny 1920-kh rokiv)”, *Literatura na poli medii*, za red. T. Hundorovoi, H. Syvachenko. – Kyiv, pp. 317-340, available at: <http://www.ilnan.gov.ua/media/k2/attachments/literatura-na-poli-medij.pdf> (in Ukrainian).
17. (1921), “Organization of labor” [“Organizatsiya truda”] // *Visti VUTSVK*, No. 163, p. 2. (in Russian).
18. P. (1924), “SOL in medicine. Kiev” [“NOT v meditsynye. Kiev”], *Vremya*, No. 4, pp. 82-83. (in Russian).
19. Pankiv, M. (1929), Polishchuk, V. and Chernov, L. “Artistic vinaigrette”, *Avant-garde art materials* [“Mystetskyi vinehret”, *Mystetski materialy Avanhradu*], Kharkiv, p. 71-78. (in Ukrainian).
20. (1924), “SOL in ‘Berezil’” [“NOP u ‘Berezili’”], *Chervonyi shliakh*, No. 10, p. 251. (in Ukrainian).
21. Polishchuk, V. (1997), *Blessed is who can burn... Autobiography, diaries, letters* Blessed, in Sukhodub, Z. (Comp.) [“Blazhen, khto mozhe hority...” *Avtobiohrafiiia, shchodennyky, lysty*, upor. Z. Sukhodub], Azaliia, Rivne, 130 p. (in Ukrainian).
22. Polishchuk, V. (1924), “P. Kerzhentsev ‘The struggle for time’. M., 1924” [“P. Kerzhentsev ‘Borba za vremena’. M., 1924”], *Literatura, nauka, mystetstvo*, No. 11, p. 4. Signature: V.P. (in Ukrainian).
23. Polishchuk, V. (1926), *Red stream* [*Chervonyi potok*], *Avant-garde*, Kharkiv, 84 p. (in Ukrainian).
24. Polishchuk, V. (1924), “‘S.O.L. in Paris’” [“‘N.O.P. v Paryzhu’”], *Literatura, nauka, mystetstvo*, No. 22, p. 3. Signature: V.P. (in Ukrainian).
25. Polishchuk, V. (1924), “Scientific organization of labor. Scientific organization of mental work” [“Naukova orhanizatsiia pratsi. Naukova orhanizatsiia umyslovoi pratsi”], *Bilshovyk*, No. 14, p. 6. Signature: V.P. (in Ukrainian).
26. Polishchuk, V. (2014), *Selected works*, in Omelchuk, O. (Comp.) [*Vybrani tvory*, upor. O. Omelchuk], Smoloskyp, Kyiv, 680 p. (in Ukrainian).
27. Polishchuk, V. (1924), “The task of the day” [“Zavdannia doby”], *Chervonyi shliakh*, No. 7, pp. 190-197. (in Ukrainian).
28. Polishchuk, V. (1924), “‘Time’, No. 4, 1924. ‘CHAS’ League body dedicated to ‘SOL’” [“‘Vremya’, No. 4, 1924 r. Orhan Lihy ‘Chas’, prysviachenyi propahandi ‘NOP’”], *Literatura, nauka, mystetstvo*, No. 11, p. 4. Signature: V.P. (in Ukrainian).
29. Polishchuk, V. (2017), *The basket of berries*, in Ya. Tsymbal (Comp.) [*Kozub yahid*, upor. Ya. Tsymbal], Tempora, Kyiv, 472 p. (in Ukrainian).
30. R. (1923), “Einstein and Bergson” [“Einshtein ta Berhson”], *Chervonyi shliakh*, No. 4-5, p. 264. (in Ukrainian).
31. Rokhlin, L. (1933), “Psychoneurology and literature” [“Psykhonevrolohiia i literatura”], *Literaturna hazeta*, No. 30, p. 2. (in Ukrainian).
32. Semenko, M. (1924), “Association of Communcultivists (Panfuturists)” [“Asotsiatsiia komunkultovtsiv (panfuturystiv)”], *Chervonyi shliakh*, No. 4-5, p. 278-279. Signature: M.S. (in Ukrainian).
33. Tomilin, S. (1924), “Psychotechnics and its importance in the field of labor productivity”

[“Psyhotekhnika i znachinnia yii v tsaryni vyrobnosti pratsi ”], *Literatura, nauka, mystetstvo*, No. 41, p. 3. (in Ukrainian).

